

Tradução 1

de HOST: <https://casopishost.cz/clanky/11174-cim-zacit>

Čím začít?

Annie Ernaux

Čím začít? Tu otázku jsem si před listem nepopsaného papíru kladla už mnohokrát. Pokaždé musím přijít na větu, která jako jediná naráz odvane všechny pochybnosti a vpustí mě do psaní knihy. Nalézt ten správný klíč. A před tutěž nutnost mě stavěla i dnešní událost, jež se mi poté, co pominulo ohromení — „přihodilo se to skutečně mně? —, s rostoucí hrůzou vybavovala v představách. Musela jsem přijít na větu, která by mi dodala volnost a jistotu potřebné k tomu, abych na tomto místě, kam jste mě dnes večer pozvali, dokázala bez rozechvění promluvit.

Nemusím pro tu větu chodit daleko. Vynořuje se mi před očima. Naprosto zřetelně a s veškerou razancí. Výstižná. Nevyvratitelná. Před šedesáti lety jsem si ji zapsala do deníku. Budu psát, abych pomstila své plémě. Byla to ozvěna Rimbaudova zvolání: „Jsem plémě na věky podřadné.“ Bylo mi tehdy dvaadvacet. Studovala jsem na filozofické fakultě v provinčním městě spolu s chlapci a dívkami, z nichž většina pocházela z místní měšťanské vrstvy. Domnívala jsem se, pyšně a naivně, že k nápravě společenské nespravedlnosti, dané původem, postačí, budu-li já, poslední výhonek rodu bezzemků, dělníků a drobných obchodníků, lidí opovrhovaných pro jejich způsoby, přízvuk a nevzdělanost, psát knihy, stanu-li se spisovatelkou. Domnívala jsem se v iluzi, kterou do mě spolu s mými studijními úspěchy zasel školský systém, že individuální vítězství může smazat stovky let poroby a chudoby. Čím by vlastně moje osobní realizace mohla odčinit cokoli z přestálých urážek a ponižení? Takovou otázku jsem si nekladla. Měla jsem pro to několik omluv.

Knihy mne provázely od okamžiku, kdy jsem se naučila číst, přirozeně vyplňovaly všechen můj mimoškolní čas. V té zálibě mě podporovala i matka, sama náruživá čtenářka románů, když zrovna neměla zákazníky v krámě, a raději mě viděla s knihou nežli u šití nebo pletení. Knihy mě mimo jiné přitahovaly i tím, že byly drahé a v církevní škole, do níž jsem chodila, se na ně hledělo jako na cosi podezřelého. Don Quijote, Gulliverovy cesty, Jana Eyrová, pohádky od Andersena a bratří Grimmů, David Copperfield, Jih proti Severu, později Bídníci, Hrozny hněvu, Nevolnost, Cizinec — tituly jsem si vybírala spíš náhodně nežli na základě školních pokynů.

Volba literatury za předmět vysokoškolského studia byla odrazem mé touhy žít s knihami dál. V té době už pro mě literatura představovala nejvyšší životní hodnotu, dokonce způsob života, to když jsem se promítala do románů Gustava Flauberta či Virginie Woolfové a do písmene je prožívala. Literatura představovala rozsáhlé území, jež jsem nevědomky stavěla do protivenství svému společenskému prostředí. V psaní jsem zatím nespatořovala nic jiného než možnost přetvářet skutečnost.

Mou pyšnou touhu neochladilo odmítnutí prvního románu — jehož jedinou předností bylo hledání nové formy — dvěma či třemi nakladateli, nýbrž životní situace, v nichž být ženou obnášelo něco docela jiného nežli být mužem, natož ve společnosti, v níž se role přidělovaly podle pohlaví, platil

zákaz antikoncepce a umělé přerušování těhotenství se považovalo za zločin. Život v manželství, péče o dvě děti, zaměstnání učitelky a nutnost zajišťovat chod domácnosti mě od psaní a slibu pomstít své plémě postupně jen vzdalovaly. V podobenství z Kafkova Procesu o dveřníkově, který sedí před zákonem, jsem nedokázala nevidět zpodobení svého vlastního osudu: zemřu, aniž projdu dveřmi, které tu jsou jen pro mne, aniž napíšu knihu, kterou mohu napsat jenom já.

K tomu všemu je nutno připočítat i osobní a dějinné události. Smrt otce tři dny po mém příjezdu domů na prázdniny, práce učitelky s žáky pocházejícími z podobných lidových vrstev jako já, protestní hnutí ve světě: všechny tyto podněty mě vedly nenadálými a zřejmými cestami zpět do světa, z něž jsem vyšla, k mému „plemeni“, a mé touze psát dodávaly charakter skryté a absolutní naléhavosti. Už se mi nejednalo o plané „psaní o ničem“ jako ve dvaceti letech, tentokrát jsem se chtěla ponořit do nepopsatelného obsahu zasuté paměti a vynést na světlo bytí těch, v jejichž středu jsem se narodila. Tentokrát jsem chtěla prostřednictvím psaní pochopit, jaké subjektivní i objektivní důvody mě odvedly od mých kořenů.

Každý, kdo chce psát, si musí nalézt svůj způsob vyjádření. Ovšem ti, kteří odešli daleko od domova a přestali používat jazyk svých rodičů, stejně jako ti, kteří přestoupili do jiné společenské třídy a začali hovořit poněkud odlišným jazykem, ti všichni přemýšlejí a vyjadřují se odlišnými slovy, čímž narážejí na další překážky. Na dilema. Je pro ně složité, snad dokonce nemožné psát o všem, co se vztahuje k jejich původnímu světu, k prvotnímu světu tvořenému pocity a slovy vypovídajícími o všedním životě, práci a místě zaujímaném ve společnosti, v nově osvojeném, dominantním jazyce, který se naučili ovládat a obdivují ho prostřednictvím literárních děl. Na jedné straně je jazyk, v němž se naučili pojmenovávat věci, jazyk surový, plný zámlk, například jazyk mezi matkou a synem z překrásného textu Alberta Camuse, „jazyk mezi ano a ne“. A na straně druhé jim za vzor slouží díla, která obdivují, která je vyvedla z prvotního světa, kterým vděčí za svůj vzestup a často je považují za svou skutečnou domovinu. V té mé figurovali Flaubert, Proust, Virginia Woolfová — ovšem v okamžiku, kdy jsem se dala znovu do psaní, mi nemohli být v ničem nápomocní. Musela jsem se oprostít od „náležitého psaní“, od krásně formulovaných vět, o nichž jsem přednášela svým studentům, neboť jedině tak jsem se mohla zmocnit svého rozpolčení, pojmenovat ho a pochopit. Spontánně mi na um přicházel jazyk rachotící, strhávající s sebou hněv a zoufalství, dokonce i sprostotu, zpupný a nezkrácený jazyk, jež často používají uražení a ponížení jakožto jediný prostředek k odpovědi na opovržení, hanbu a hanbu za hanbu.

Velice záhy mi také začalo být zřejmé — do té míry, že jsem si nedokázala představit jiné východisko —, že příběh svého společenského rozpolčení musím zasadit do situace, do pobuřující situace, v níž jsem se ocitla jako studentka a k níž francouzský stát odjakživa odsuzoval ženy, do prožitých zkušeností s pokoutným potratem rukama andělíčkářky. Chtěla jsem napsat o všem, co se dělo s mým dívčím tělem, o poznávání rozkoše, měsíčků. A tak moje první kniha, vydaná v roce 1974, vymezila — aniž jsem si toho tenkrát byla vědoma — prostor, na němž jsem se později při psaní pohybovala. Prostor zároveň sociální a feministický. Touha pomstít své plémě a touha pomstít své pohlaví splynuly v jednu touhu.

Lze si vůbec klást otázky o životě, aniž bychom si kladli otázky o psaní? Aniž bychom se zajímali, zda nás psaní utvrzuje v našich přesvědčeních o bytostech a věcech, nebo nás od nich naopak odrazuje? Zda se ve vzpurném psaní, v jeho drsnosti a výsměchu, neodráží postoj ovládané ženy? V

dobách, kdy čtenář patřil ke kulturně privilegovaným vrstvám, shlížel k románovým postavám s touž nadřazeností a blahosklonností, jako to činil v reálném životě. A tak původně ve snaze vyhnout se takovému pohledu na mého otce — o jehož životě jsem zamýšlela napsat knihu —, nesnesitelnému pohledu, z mé strany pocíťovanému jako zrada, jsem počínaje čtvrtou knihou začala psát neutrálním, objektivním, „plochým“ stylem, oproštěným od metafor a projevů emocí. Přestala jsem surovost života vystavovat na odiv, nepopisovala ji přímo, nýbrž ji nechávala vyplynout z líčených skutečností. Dodnes, ať už píšu o čemkoli, neustále hledám slova, v nichž je obsažena zároveň skutečnost, ale i pocit zprostředkovaný touto skutečností.

Od té doby se už nedokážu obejít bez „já“. První osoba — prostřednictvím níž ve většině jazyků existujeme od chvíle, co se naučíme mluvit, až do smrti — se v rámci literatury, vztahuje-li se přímo k autorovi, nejde-li o fiktivní „já“, často považuje za narcistní prostředek. Sluší se připomenout, že „já“ — původně výsada urozených autorů pamětí, pojednávajících o hrdinských válečných skutcích — se ve Francii stalo demokratickou vymožeností osmnáctého století, potvrzením rovnosti mezi lidmi a práva být předmětem svého příběhu, jak to Jean-Jacques Rousseau požaduje v první preambuli Vyznání: „A nechť nikdo nenamítá, že jakožto člověk pocházející z lidu nemohu vyslovit nic, co by mohlo zaujmouti čtenáře. [...] Pokud jsem v temnotě, v níž jsem žil, přemýšlel více a lépe nežli Králové, potom je příběh mé duše zajímavější nežli příběhy jejich duší.“

Nevedla mě k tomu plebejská pýcha (ačkoli...), nýbrž touha využít zájmeno „já“ — stejného tvaru pro mužský i ženský rod — coby nástroj k průzkumu a zachycování vjemů, které buď skončily pohlcené v paměti, nebo nám je všude a nepřestajně předkládá okolní svět. Tento nutný předpoklad vjemu se mi stal průvodcem v hledání a zároveň i zárukou jeho autenticity. K jakému cíli při svém hledání mířím? Nechci vyprávět o svém životě ani se svěřovat s tajemstvími, nýbrž dekódovat prožité situace, události, milostné vztahy a tím odhalit cosi, co může existovat a — snad — být předáváno dalším vědomím a pamětím jedině prostřednictvím psaní. Může snad někdo tvrdit, že by láska, bolest a zármutek či hanba nebyly univerzálními zkušenostmi? Victor Hugo napsal: „Nikdo z nás nemá tu čest mít život, jenž by patřil jen jemu.“ Avšak vše, co prožíváme na striktně individuální úrovni — „přihodilo se to mně“ —, může být čteno shodným způsobem teprve poté, co se „já“ v textu zprůhlední, co jeho místo zaujme čtenářovo nebo čtenářčino „já“. Teprve poté, co se toto „já“ stane transpersonální, co singulár dosáhne všeobecného rozměru.

Své psaní jsem pojala právě tímto způsobem, „nesměřuji“ při něm k určité kategorii čtenářů, nýbrž „vycházím“ ze své zkušenosti ženy a vnitřní emigrantky, ze své s prožitými roky neustále delší a delší paměti a také z přítomnosti, jež nás nepřestává zásobovat obrazy a slovy těch druhých. Toto aktivní zapojení, kdy dávám samu sebe všanc svému psaní, se opírá o víru, jež přerostla v jistotu, že kniha může přispět ke změně osobního života, k předání našich zasutých zkušeností a prožitků druhým, k nahlížení na sebe sama jiným způsobem. Když se nevyslovitelné dostane na denní světlo, dostáváme se do oblasti politiky.

Dnes to lze pozorovat na revoltujících ženách, které dokázaly nalézt slova, jež otrásla mocí mužů, a povstaly — tak jako v Íránu — proti její nejdrsnější a nejarchaičtější formě. Ačkoli píšu v demokratické zemi, stále si musím klást otázku, jaké místo náleží ženám u nás, a to i na poli literatury. Zatím jim nebyla přiznána legitimita tvořit umělecká díla. Ve Francii, stejně jako všude jinde na světě, se najdou intelektuálové mužského pohlaví, pro něž knihy napsané ženami zkrátka neexistují, nikdy se o nich nezmiňují. Uznání mé práce ze strany Švédské akademie proto považuji za signál spravedlnosti a naděje pro všechny spisovatelky.

V rámci vynášení na světlo nevyslovitelného v oblasti sociální, tedy interiorizace dominantních vztahů mezi třídami, případně rasami či pohlavími — kterou vnímají jen ti, na něž bezprostředně dopadá —, přichází v úvahu jak individuální, tak i kolektivní emancipace. Pokud reálný svět dekódujeme tím, že ho zbavíme vizí a hodnot, jejichž nositelem je jazyk, kterýkoli jazyk, můžeme narušit zavedený řád a otrástit hierarchickou strukturou tohoto světa.

Tento politický rozměr literatury, závislý na přijetí ze strany čtenáře nebo čtenářky, však nesměšuji s postojem, jež se cítím být povinna zaujímat, k událostem, konfliktům a myšlenkovým proudům. Patřím ke generaci, která vyrůstala po světové válce v době, kdy se spisovatelé a intelektuálové zcela přirozeně veřejně vyjadřovali k francouzské politice a zapojovali se do společenských bojů. Nikdo dnes nedokáže říct, zda by se bez jejich slov a angažovanosti věci vyvinuly stejným směrem. Dnes, kdy neustále roste množství zdrojů informací i rychlost, s níž jeden obraz střídá druhý, světu hrozí určitá forma lhostejnosti a pokušení soustředit se jen na své umění. Zároveň je v současné Evropě na vzestupu ideologie ustupování a uzavírání se, která se nepřestává šířit a dobývat půdu v dosud demokratických zemích — byť ji momentálně maskuje imperialistická válka vedená diktátorem stojícím v čele Ruska. Spočívá ve vylučování cizinců a imigrantů, v ponechání ekonomicky slabých napospas jejich osudu, v dozoru nad ženským tělem a stejně jako každého, kdo lidské bytosti přisuzuje vždy a všude tutéž hodnotu, mne nutí k ostražitosti. Pokud jde o tíhu záchrany planety, z velké části zničené nenasytností ekonomických mocností, lze se obávat, že plnou vahou dopadne na ty, kteří jsou již nyní bez prostředků. V určitých dějinných okamžicích není na místě mlčet.

Letošní udělení nejvyššího možného literárního ocenění vyneslo na velmi jasné světlo literární práci a osobní hledání vedené o samotě a v pochybnostech. Nejsem oslněná. Nobelovu cenu, jež mi byla udělena, nepovažuji za individuální vítězství. Myšlenka, že se v jistém smyslu jedná o vítězství kolektivní, není projevem ani pýchy, ani skromnosti. Děním se o svou hrdost se všemi, kteří a které si tím či oním způsobem přejí více svobody, rovnosti a důstojnosti pro všechny lidské bytosti bez ohledu na jejich pohlaví a původ, na jejich barvu pleti a kulturu. Se všemi, kteří a které pamatují na příští generace i na záchranu planety Země, jež se kvůli touze po zisku malé hrstky stává čím dál hůře obyvatelnou pro celé lidstvo.

Mám-li se vrátit k slibu, který jsem dala ve dvaceti letech, nedokážu říct, zda jsem splnila, zda jsem pomstila své plémě. Právě z něj, od svých předků, od tvrdě pracujících mužů i žen, které dřina připravila o delší život, jsem načerpala dostatek sil a hněvu k tomu, abych pojala touhu a ctíždost zajistit mu místo v literatuře, místo mezi mnoha hlasy, jež mě velice záhy začaly provázet životem, díky nimž jsem se dostávala do jiných světů, poznávala jiné myšlenky, včetně myšlenky vzbouřit se proti svému plemenu s úmyslem ho změnit. Abych vepsala svůj hlas ženy a společenské přeběhlice do toho, co se dosud jeví jako místo emancipace, do literatury.

Z francouzského originálu přeložil Tomáš Havel.

Citát z Rimbaudovy Sezóny v pekle je uveden v překladu Aleše Pohorského.

